

דוֹתן רוֹתם

אקולוג שטחים פתוחים, חטיבת המדע והממשק, רשות הטבע והגנים

יהושע שקדי

רשות הטבע והגנים

המסדרון המזרחי – שטחי חקלאות ומשארי צומח טבעי לאורך כביש 4, באזור פתח תקווה | צילום: דוֹתן רוֹתם

תוכן זה הוא חלק מרבי-שיח. לחצו כאן לדין המלא

מסדרונות אקולוגיים בישראל – מתאוריה ליישום

גיליון אביב 2019 / כרך 10(1) / מסדרונות אקולוגיים | 28 במרץ, 2019

רעיון המסדרונות האקולוגיים התפתח בעולם בשנות ה-60 של המאה ה-20. התאוריה גורסת כי בידודן של אוכלוסיות עקב קיטוע בתי גידול בתשתיות ובבינוי יגרום לניוון ואף להכחדתן לאורך זמן. הסיבות לכך הן דמוגרפיות (אי-הגעה של פרטים חדשים), גנטיות ואירועים לא צפויים, שעלולים להכחיד אוכלוסייה מקומית. היעדר הקישוריות לא מאפשר אכלוס של השטח הפגוע. בשנת 2000 נכתב מסמך שהבהיר את החשיבות והתפקיד של המסדרונות האקולוגיים בישראל, ומיפה אותם [1]. המסמך הגדיר שטחי שמורות טבע, גנים לאומיים ויערות קק"ל כ"עוגנים", והחיבורים ביניהם הוגדרו כמסדרונות. מרבית שטחי המסדרונות האקולוגיים באזור הים תיכוני של ישראל מתבססים על שטחי חקלאות. מאז הוטמע המושג היטב במערכת התכנון של ישראל בכל רבדיה. בשנים שלאחר מכן עלה הצורך התכנוני להגדיר טוב יותר מהם השטחים המהווים בפועל מסדרונות אקולוגיים אל מול תוכניות פיתוח, הרחבת יישובים וריבוי תשתיות. דיוק הקווים נעשה בהתאם לתמ"א 35 ולתמ"מים שהגדירו "רצף שטחים פתוחים" בהוראות התוכנית [2]. אולם תכנון לחוד ומציאות לחוד. במקרים רבים לא נשמרה ההנחיה בדבר שמירה על רצף שטחים פתוחים או שהשטח נותר פתוח אך לא יכול לתפקד באופן שיבטיח קישוריות סבירה למגוון המינים שאמורים לעבור דרכו. בתיקון 1 לתמ"א 35 הוטמעה שכבה המשרטטת סכמטית את המסדרונות האקולוגיים ברמה הארצית, וניתנה הוראה שמוסדות התכנון יתחשבו בסימול זה בעת בדיקת תוכניות. סימון המסדרונות על-ידי גוף רשמי במדינת ישראל מאפשר לנו כיום לקדם תוכניות מחוזיות ואזוריות למסדרונות אקולוגיים בשיתוף ובהנחיה של מוסדות התכנון. התוכניות נעשות בשיתוף עם בעלי עניין רבים כדי להגיע לתוכנית ישימה ומוסכמת. האם כל שטח פתוח ורציף יכול לשמש מסדרון אקולוגי מתפקד? התשובות לכך נבחנות וייבחנו בשנים הקרובות במגוון מסדרונות אקולוגיים ברוחב ובאורך שונה ובמשטרי עיבוד חקלאי שונים (ראו כאן וכאן). ממחקרים שנערכו בישראל ובעולם אנחנו יודעים כי ישנם ממשקים בשטחי חקלאות המשפרים את תפקודו של השטח המעובד כמסדרון אקולוגי, למשל הפחתת ריסוסים, ממשק שימור קרקע ושמירה על משארי טבע לא מעובדים. כאשר נבחנת מידת ההשפעה של ממשקים אלה על התוצרת החקלאית, התוצאות אינן חד-משמעיות. במקרים אחרים רוחב המסדרונות שנותר בין שטחים מפותחים לא מאפשר מעבר לבעלי חיים גדולי גוף המתרחקים מפעילות אדם. עם זאת, יש לזכור כי נוסף על בעלי החיים הללו יש מגוון גדול מאוד של בעלי חיים שמשתמשים בשטחים פתוחים שכבר אינם זמינים לאותם מיני דגל כמו הצבי.

לדעתנו, כדי לנהל את השטחים הפתוחים באופן שיאפשר את תפקודם לאורך זמן, יש ליצור תוכנית ארצית שתגדיר את השלד המרכזי של השטחים הפתוחים שמשמשים וישמשו מסדרונות אקולוגיים. צריך להדגיש שהתפקיד המרכזי של המסדרונות הוא שמירת טבע, והם לא מכוונים לחידור ולהשהיה של מי נגר, לשימור נוף ומורשת או לטיילות. עם זאת, צריך למצוא את הדרכים לשילוב מטרות. תוכנית זו תגדיר את קווי המתאר של המסדרונות ותגדיר טווח של פעולות המותרות בהם. חקלאות פתוחה שאין בה חסימות (למשל, על-ידי חממות) של השטחים שהוגדרו כמסדרונות, תמשיך להיות חלק אינטגרלי מהמסדרון. ניתן ליצור מדרג של הנחיות שיאפשרו הגנה לבעלי חיים ותנועה שלהם והפצה של צמחים במסדרונות. יש לקבוע סדרת תמריצים לחקלאים ששטחיהם בתחומי המסדרונות, וסדרה נוספת של תמריצים לחקלאים שיבצעו פעולות שיפרו את תפקודו של המסדרון. על בסיס תוכנית זו יש לגזור תוכניות אזוריות ומקומיות שיהלו המוצעה האזורית או המקומית בעזרת

אקולוגים. עתיד המסדרונות תלוי במוסדות התכנון, אך לא פחות מכך בשיתוף הפעולה של בעלי העניין השונים בהם.

מקורות

1. שקדי י ושדות א. 2000. מסדרונות אקולוגיים בשטחים הפתוחים – כלי לשמירת טבע. ירושלים: חטיבת המדע והממשק, רשות הטבע והגנים.
2. רותם ד, אנגרט נ, עזרי א, גולדשטיין ח ובן-נון. 2015. מסדרונות אקולוגיים מהלכה למעשה – עקרונות והנחיות לתכנון וממשק מסדרונות אקולוגיים בישראל. חטיבת המדע והממשק וחטיבת מורשת ונוף, רשות הטבע והגנים.